

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Иван Василев Христов

председател на жури в конкурс за присъждане на научна степен
ДОКТОР по 2.4 Религия и теология (Християнска апологетика)

за дисертационния труд на **Атанас Руменов Ваташки**,

ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ ВЯРА И РАЗУМ В СЪЧИНЕНИЯТА НА ДРЕВНИТЕ ХРИСТИЯНСКИ АПОЛОГЕТИ

Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски”,
Катедра по систематическо богословие

1. Данни за процедурата

Настоящата процедура е открита по предложение на ФС на Богословски факултет (Протокол № 11 / 24.06.2021 г.) със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД 38-289/02.07.2021 г.

На първото си заседание, проведено на 13.07.2021 г., научното жури в състав проф. д-р Иван Христов, доц. д-р Димо Пенков, проф. д-рфн Нина Димитрова, проф. д-рфн Валентин Канавров и доц. д-р Мариян Стоядинов установи, че процедурата е организирана при спазване на всички законови изисквания. След проведени разисквания за председател е избран проф. д-р Иван Христов, а за рецензенти проф. д-рфн Валентин Канавров и проф. д-р Иван Христов. На останалите членове беше възложено да изготвят писмени становища. Като срок за предаване на рецензиите и становищата е определен 30.09.2021 г., а като дата за открито заседание на научното жури и публична защита – 22.10.2021 г. Всички срокове от това решение са спазени.

2. Данни за докторанта

Атанас Руменов Ваташки е роден 02.02.1992 г. в град София. Средно образование той завършва през 2010 г. в 105 СОУ „Атанас Далчев“ с интензивно изучаване на италиански език, след което придобива степен бакалавър по теология в СУ „Св. Климент Охридски“. Докторантът има две магистърски степени. Първата е по теология, придобита също в Богословски факултет на СУ, в резултат на обучение по магистърска програма „Вяра и живот“ през 2016 г. Втората е по история (медиевистика) придобита през 2018 г. в Исторически факултет. След успешно издържан конкурс, Атанас Ваташки е зачислен за редовен докторант в

Катедра „Историческо и систематическо богословие“ по Християнска апологетика. Той успешно изпълнява плана на докторантурата и след вътрешна защита в катедрата е отчислен с право на защита през 2021 г.

Докторантът владее английски и италиански, а също така ползва и руски език.

3. Данни за дисертацията и автореферата

Представеното за рецензиране дисертационно съчинение „Отношението между вяра и разум в съчиненията на древните християнски апологети“ се състои от 257 машинописни страници и по своя обем напълно съответства на изискванията за подобен труд. Дисертацията състои от предговор, увод, четири глави, заключение и библиография. Научният апарат включва списък на съкращенията и 708 бележки под линия.

В Предговора дисертантът представя своите мотиви за избор на темата и определя нейната актуалност.

В Увода той представя замисъла на дисертационния си труд – да разгледа отношението на разума и вярата според разбиранията на древните християнски апологети – въпрос, който често представлява пречка пред съвременния човек да приеме религиозната вяра. Този въпрос, който в по-широка перспектива е питане за отношението на религиозното и светското, на религията и науката, е в центъра на вниманието на православната апологетика. В тази обща насока на темата дисертантът очертава две измерения. На първо място, тук стои въпросът за отношението на апологетите към разума и познанието и как в модерни термини следва да бъде окачествена тяхната позиция. На второ място, тя предполага да се разгледа отношението на древните християнски апологети към античната философия и въобще към тогавашната култура. Авторът прави важното уточнение, че философията не може напълно да бъде идентифицирана със знанието, а е само един от пътищата към него. Различието на предмета и обекта на изследване в увода се уточнява като различие между идеите и техните създатели – древнохристиянските писатели. Очертава се и обхватът на темата, това е периодът II-III в. и включва шестима автори: св. Юстин Философ и Мъченик, Атинагор, Климент Александрийски, Тертулиан, Марк Минуций Феликс и Ориген. Дисертантът си поставя за цел не просто да „репродуцира“ възгледите на древните християнски апологети по определени теми, а да ги изясни и да покаже тяхната актуалност и днес. За своето изследването той

определя две задачи: (1) да анализира историческия контекст, в който възниква явлението „християнски апологети“ и (2) да изследва темата за отношението между вярата, разума и познанието в техните съчинения, както и изобщо за отношението им към античната култура, което намира израз най-вече в позицията им към древногръцката философия (с. 8-9). За осъществяването на тези задачи той възнамерява да приложи основния научен метод на християнската апологетика, какъвто е сравнително-аналитичният, но също и историческият, като обещава да приложи и „богата гама от дедуктивни и индуктивни методи“. Щеше да е чудесно, ако това беше направено със същия замах, с който е заявено. В действителност анализът и сравнението не са най-силната страна на дисертационния труд, нито се забелязва някаква сериозна методологическа натовареност на текста. Това се проявява и в много спорната заявка за съчетаването на хронологическия и проблемния подход при структурирането на дисертацията. Всъщност проблемният подход към темата не е никак отчетлив и текстът няма логическа структура. Делението на главите се основава на чисто хронологическо деление. Повече за този недостатък на дисертационния труд ще кажа в критичните си бележки в края на рецензията. Там ще изкажа и съмнението, че завената тук хипотеза в резултат от изложението реално се превръща в изследователска теза.

В края на увода дисертантът прави преглед на съвременното състояние на въпроса.

Първа глава. Древните християнски апологети: характеристика на епохата и идейно формиране въвежда в тематиката на дисертационния труд. Тя разглежда явлението „християнски апологети“ в исторически контекст, прави бегъл преглед на основните философски школи през Античността и очертава библейската основа, от която изхождат апологетите. Втора, Трета и Четвърта глави представляват същинската част на дисертацията. Показателно е, че те имат еднотипни заглавия и се различават единствено по периода, който е посочен в скоби. Това издава отсъствието на проблемен подход към темата на дисертационния труд. Всяка от тези глави представя ученията на двама християнски апологети, но без да влиза в сравнения между тях и без да се опита да открие някакви тенденции в апологетическата мисъл, с което да обоснове подразделянето ѝ на три периода.

Втора глава. Отношението между вяра и разум при древните

християнски апологети (ранен период) представя поотделно схващанията на св. Юстин Философ и Мъченик и на Атинагор Атински за отношението между вярата и разума.

Трета глава. Отношението между вяра и разум при древните християнски апологети (междинен период) също поотделно обсъжда схващанията на Климент Александрийски и Квинт Септимий Тертулиан по този въпрос

Четвърта глава. Отношението между вяра и разум при древните християнски апологети (късен период) по същия начин разглежда ученията на Марк Минуций Феликс и Ориген.

Заклучението коректно обобщава съдържанието на дисертацията.

Списъкът с използваната литература обхваща общо 184 заглавия, от които 34 са извори (в превод на български, английски и руски), 53 са заглавията на изследванията на латиница (всичките на английски, ако не броим *Clavis patrum graecorum*) и 86 на кирилица. Цитирани са и 11 интернет източника. Известно разочарование у мен предизвика отсъствието в библиографията на заглавия на италиански – език, който дисертантът владее. Дори автори като Salvatore Lilla са представени в английски превод. Измежду авторите на кирилица най-широко в библиографията (с шест заглавия) е представен самият докторант.

Авторефератът е написан разгърнато и коректно представя съдържанието на дисертационния труд. Научните приноси са формулирани ясно. Имам съмнение по първия принос дали „дисертационното съчинение е *най-пълното изследване* в българската богословска литература, посветено на въпроса за отношението между вярата и разума при древните християнски апологети (с. 38)“ или е по-точно да се каже, че той е *най-пълното изложение* по тази тема.

4. Публикации

Към момента на стартиране на процедурата за защита докторантът има шест статии по темата на дисертацията, три от които са публикувани или под печат в списанието на Богословски факултет *Forum Theologicum Sardicense*. Освен тези шест публикации, той има и две статии посветени на професорите Иван Панчовски и Евтимий Сапунджиев, публикувани в юбилейни сборници на Богословски факултет в тяхна чест.

5. Академични качества на дисертационния труд

Съгласно сега действащата нормативна база, „доктор“ е образователна и научна степен.

На първо място, ще дам оценка за академичната подготовка на дисертанта. В това отношение работата му е достатъчно добра. Той свободно работи с изворовите текстове, макар и в превод, последователно (според избрания от него стандарт) оформя цитиранията и препратките към цитираните издания. Като цяло дисертантът е овладял добре академичните техники на писане. Специално трябва да се отбележи неговата добра езикова подготовка. Ползването на италиански език е рядкост сред нашите докторанти. Щеше обаче да е добре, ако Румен беше използвал в по-голяма степен това свое предимство и беше ползвал водещите италиански изследвания.

Критични бележки търпи оформлението на библиографията. По някакво недоразумение в нея встъпителни студии към превод на античен автор са изведени отделно и представени като изворова литература.

Що се отнася до моята оценка за научните качества на дисертационния труд, тя е още по-умерена. Вече посочих основните недостатъци. Тук ще ги изброя накратко.

- 1) Отсъствие на проблемен подход към темата, поради което материалът се излага чисто хронологично и текстът няма логическа структура. Това се проявява и в спорното деление на главите. За да бъдат те в достатъчно количество, докторантът въвежда „междинен период“ между ранния и късния, без да ни убеди в основателността на едно подобно деление. Всъщност (на с. 18-19) той заявява това деление тезисно, без да обговори причините за него, като единствено постулира, че „хронологичният принцип представлява рамка, в която тематично се разделят подглавите“. Под тематично подразделяне авторът обаче разбира представяне на темите в ученията на древните апологети поотделно при всеки от тях, а не проследяване на тяхното развитие от автор към автор, така че да се открият някакви тенденции, които определят разделянето на три периода в апологетиката. Затова т.нар. „междинен период“ е такъв не в смисъл на преходен при проследяването на някакви тенденции, а среден по време, само защото става дума за времето между II и III в., като съответно II в. е „ранен период“, понеже идва по-рано, а III в. е „късен период“, понеже наставка по-

късно.

- 2) Във връзка с отсъствието на проблемен подход е и подчертано реферативният характер на изложението. Дисертантът се е старал да представи дейността на апологетите, като изхожда от ограничен набор изследвания за всеки от тях. Той по-скоро възпроизвежда и представя, а не толкова прави собствен анализ. Спорно е и доколко задълбочено е това представяне. Ако трябваше да оценявам текста според новите правила за докторантурата, които носят със себе си и по-високи изисквания, щях да съм много по-рязък в оценките си. Тези правила обаче все още не се отнасят за докторанта, който е в хипотезата на заварено положение.
- 3) Може би поради това съзнателно или не дисертантът избягва да говори за своя *дисертационна теза*. Вместо това на едно единствено място той споменава за „работна теза“ (с. 21) и тя е за отсъствието на противоречие между вяра и разум при апологетите. Очевидно тук става дума, не за теза, а за *хипотеза*. Това се вижда от също неговото интересно обещание: „Както ще покаже изследването, съвместимостта между християнската вяра и разума е засвидетелствана както в писменото Откровение, така и в творенията на древните християнски апологети. Тяхното виждане обаче не представлява просто едно методологично „примиряване“ на вярата и разума, отграничаващо сфери на тяхната приложимост, а предполага възпълването им, наличието им едно в друго (пак там).“ Щеше да е чудесно, ако дисертантът беше обосновал това изходно допускане, тази хипотеза, като разкрие проявите и различните аспекти на въпросното „възпълване“ на вярата с разума и на разума с вярата и при това открие тенденциите, които характеризират подхода на отделните автори. Тогава неговата „работна теза“ щеше да се превърне в ясно заявена и добре защитена позиция по въпроса за отношението между вяра и разум при апологетите и можехме да говорим за наличието на защитена „дисертационна теза“. Пожелавам му да продължи да работи именно в тази насока. Тук не мога да не отчета неговата смелост да се заеме с една толкова сложна и недостатъчно добре проучена у нас тема.

Посочените в рецензията спорни моменти не умаляват достоинства на текста и неговата дисертабилност с оглед на обстоятелството, че той следва да се оценява според изискванията, които са били в сила към момента на зачисляването

на докторанта и че новите по-високи изисквания ще влезнат в сила вече след тази защита.

Декларирам, че с Атанас Ваташки нямаме свързани дейности и съавторства, както и не попадаме в хипотезите на нормативните документи, определящи конфликт на интереси.

6. Заключение

Имайки предвид съответствието на дисертационния труд на **Атанас Руменов Ваташки** на сега действащите изисквания на *Закона за развитие на академичния състав в РБ*, на *Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ*, както и спазването на всички процедури, свързани с подготовката на докторанта и придвижването на труда за защита, ще гласувам положително да му бъде присъдена научната степен „доктор”.

София

30.10.2021 г.

/проф. д-р И. Христов/